

Dr. Ilona MICHAILOVIČ

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros docentė

Teisės instituto Kriminologinių tyrimų
skyriaus mokslo darbuotoja

Ankštoji g. 1A, LT-01109 Vilnius

Tel.: (8 5) 249 75 96

El. p. *Ilona.Michailovic@tf.vu.lt*

NUSIKALSTAMUMO BAIMĖS ŠIUOLAIKINĖJE MIESTO VISUOMENĖJE PROBLEMATIKA

Straipsnyje nusikalstamumo baimė, kaip bendresnio visuomenės nerimo dalis, nagrinėjama plačiuoju netikrumo ir nesaugumo, susijusio su gyvenimu miesto sąlygomis, kontekstu bendrame rizikos modernioje visuomenėje diskurse. Kalbant apie paradoksalų nusikalstamumo baimės pobūdį šiuolaikinėje visuomenėje, pabrėžiama, kad vis mažiau aišku, kuria apimtimi už šią baimę yra „atsakingas“ pats nusikalstamumas, jo paplitimas, kuria dalimi – šio fenomeno tyrinėjimai, o kuria – politikų, kurie formuoja ir panaudoja jį savo tikslams, veikla. Pabrėžiama nusikalstamumo prevencijos per aplinkos dizainą strategija.

1. ĮVADAS

Nesaugumo jausmas miestuose yra reiškinys, kuriuo vis labiau domisi kriminologija ir miesto sociologija. Dažnai yra atliekami nusikalstamumo ir smurto miestuose tyrimai, kurie savo ruožtu skatina šių reiškinų baimės bei žmonių nerimo, dažnai tampančiu globalia baimė, tyrimus.¹ Kriminologinių samprotavimų pagrindas šiuo atveju yra seniai pastebėtas nusikalstamumo koncentravimas miesto teritorijose. Tačiau sistemingi kriminologiniai tyrimai taip pat patvirtina nusikalstamumo skirtingumą erdvės požiūriu pačiuose miestuose, dažnai taip, kad nuo miesto centro iki periferijų nusikalstamumas mažėja (pirmiausia čia kalbama apie nepilnamečių nusikalstamu-

¹ Hanak G., Karazman-Morawetz I., Krajewski K. Globale Ängste, Kriminalitätsfurcht und die Unordnung der Stadt: Unsicherheit in Krakau und Wien. In: Sessar K., Stangl W., van Swaaningen R. (Hg.). Großstadtängste: Untersuchungen zu Unsicherheitsgefühlen und Sicherheitspolitiken in europäischen Kommunen. Anxious cities. Studies on Feelings of Insecurity and Safety Policies in European Communities. Wien, Berlin: LIT, 2007, p. 69–98.

mą, ypač smurtinį), kaip, pvz., buvo nustatyta Čikagoje, vėliau ir kituose miestuose.² Šie dėsniumai kartais yra kritikuojami (vad. ekologinė klaida – *ecological fallacy*), tačiau tam tikriems miesto rajonams yra būdinga socialinė dezorganizacija, sudaranti sąlygas nusikalstamumui. Teigiama, kad miestų aukštų daugiabučių rajonai sukelia nemažai neigiamų padarinių, nes jų egzistavimas yra susijęs su tam tikrais reiškiniais, tarp kurių paminėtinas vandalizmas, nepakankama priežiūra ir anonimiškumas dėl komunikacijos stokos ir socialinių ryšių susilpnėjimo. Literatūroje daugiabučiai dažnai yra apibūdinami kaip nusikalstamumo terpė (*breeding grounds for crime*).³

Nusikalstamumo baimė turėtų būti traktuojama kaip platesnio netikrumo ir nesaugumo reiškinio, susijusio su gyvenimu miesto sąlygomis, dalis. Nusikalstamumo baimė vis dažniau suvokiama plačiuoju kontekstu, nes nusikalstamos veikos, kurios yra nesaugumo priežastis, nebepaaiškina šio reiškinio. Tokiu būdu jei nusikalstamumo baimė yra sudėtinė baimės ir nerimo komplekso dalis, tai ji turėtų labiau atitikti šios bendros baimės ir nerimo, nei paties nusikalstamumo kaip reiškinio tendencijas. Nusikalstamumo baimė yra apimama šio bendresnio pobūdžio visuomenės nerimo.⁴

Šio straipsnio tikslas – remiantis moksline literatūra ir įvairiose šalyse atliktų mokslinių tyrimų rezultatais, naudojant loginį, sisteminę analizę, lyginamąjį ir kitus metodus, aptarti nusikalstamumo baimės šiuolaikinėje miesto visuomenėje problematikos aspektus, akcentuojant baimės ir nusikalstamumo santykį, asmens viktimizacijos ir pažeidžiamumo klausimus bei nusikalstamumo baimės prevencijos per aplinkos dizainą problemas.

Straipsnyje nusikalstamumo baimės šiuolaikinėje miesto visuomenėje aspektai analizuojami tam tikrų klausimų kontekstu, tarp kurių: a) kaip šiuolaikiniai visuomeninių pokyčių procesai, apibūdinami kaip globalizacija, individualizacija, visuomenės marginalizacija, formuoja ir keičia miesto gyventojų gyvenimo kokybę; b) kokį vaidmenį vaidina šiuolaikinių miestų socialinės aplinkos sąlygos, atsižvelgiant į faktą, kad globalizacija ir jos išraiškos turėjo įtakos miestams ir iš esmės juos pakeitė (vad. „glokalizacija“); c) kokią reikšmę miesto gyventojų nesaugumo jausmui ir nusikalstamumo baimei turi šiuolaikinės rizikos formos (natūralios aplinkos niokojimas, klimato pokyčiai, pasaulinės epidemijos ir t. t.); d) kokios saugumo ir nusikalstamumo prevencijos strategijos gali būti kuriamos, siekiant

² Sessar K. Kriminalitätseinstellungen: Von der Furcht zur Angst? In: Kriminologie an der Schwelle zum 21. Jahrhundert. Berlin, New York, 1998, p. 10.

³ Czapska J. (red.). Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012, p. 8.

⁴ Sessar K. Kriminalitätseinstellungen: Von der Furcht zur Angst? In: Kriminologie an der Schwelle zum 21. Jahrhundert. Berlin, New York, 1998, p. 401.

sumažinti dabartines ar būsimas nesaugumo jausmo formas miestuose ar užkirsti joms kelią.

2. BAIMĖ IR NUSIKALSTAMUMAS

Vienas kontroversiškiausių šiuolaikinių studijų, nagrinėjančių psichologinius nusikalstamumo padarinius, klausimų yra nusikalstamumo baimės apibrėžimas. Diskusijos šiuo klausimu nenurimsta jau daugiau kaip tris dešimtmečius. Pabrėžiamas tam tikras terminologinis chaosas ir apibrėžimo vengimas tarp tyrinėtojų.⁵ Tyrinėtojai sutinka, kad nusikaltimų baimę sunku apibrėžti, nes ji glaudžiai susijusi su įvairiomis baimėmis ir nerimais. Mokslininkai pripažįsta šios sąvokos kompleksiskumą, todėl kaip tyrimo objektas ji patenka į įvairių akademinų diskursų domėjimosi lauką.⁶ *Sage* kriminologijos žodynas (2006) pateikia šį nusikaltimų baimės apibrėžimą – tai „kriminalinės viktimizacijos grėsmės sukelta racionali arba iracionali baimės arba nerimo būseną“.⁷

Nors daugelis mokslininkų yra įvairiai apibrėžę nusikalstamumo baimę, teigiama, kad priimtinausia definicija yra pasiūlyta *Kennetho Ferraro* darbe „*Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk*“ (1995), kuriame autorius teigia, kad, daugelio tyrinėtojų nuomone, nusikalstamumo baimės definicija yra akivaizdi, todėl jie susilaiko nuo aiškaus jos apibrėžimo. *K.Ferraras* pamėgino apibrėžti nusikalstamumo baimę kaip emocinį nerimo arba baimės reagavimą į viktimizaciją arba simbolius, susijusius su nusikalstama veika. Nusikalstamumo baimė vertinama kaip emocinis atsakas į tai, ką asmuo suvokia kaip situaciją, susijusią su nusikalstama veika. Nusikalstamumo baimė taip pat gali būti skirstoma į dvi kategorijas: asmeninę baimę (baimę dėl savo paties saugumo) ir altruistinę baimę (baimę dėl kitų, įskaitant sutuoktinius, vaikus, etc.). Tik neseniai tyrinėtojai pradėjo domėtis altruistine baime.⁸

Pastaruoju metu yra keliamas klausimas, ar nusikalstamumo baimė neturėtų būti taikliau apibūdinama kaip „nesaugumas dėl šiuolaikinio gyvenimo būdo“ (*insecurity with modern living*), „gyvenimo kokybė“ (*quality of life*), „netvarkos

⁵ *Szafrańska M.* Polityczna instrumentalizacja strachu przed przestępczością, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010, p. 14–17.

⁶ *Dobrynina M.* Nusikaltimų baimės konstravimas žiniasklaidoje // *Teisės problemos*, 2008, Nr. 3 (61), p. 84. Prieiga per internetą: <http://www.teise.org/docs/empty/Margarita2008_3_61.pdf>.

⁷ Lietuviškai cituojama pagal: *Dobrynina M.*, ten pat.

⁸ *Fisher B. S., Lab S. P.* (Eds.). *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*. Los Angeles, London, New-Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE, 2010, p. 391; *Sessar K.* Kriminalitätseinstellungen und sozialer Wandel: Gleichzeitig eine Auseinandersetzung mit Forschungen zur Verbrechensfurcht und Punitivität // *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, Heft 5, 2010, p. 364.

suvokimas“ (*perception of disorder*) arba „miestiškas nerimas“ (*urban unease*).⁹ Teigiama apie naujas nesaugumo jausmo formas globalizacijos sąlygomis, didėjanti grėsmių scenarijų.¹⁰

Hollway ir *Jefferson* nusikalstamumo baimės reiškinį nagrinėja bendrame rizikos modernioje visuomenėje diskurse. Rizika pirmiausia susijusi su pavojais natūraliai aplinkai, kuriuos aprašė *Ulrichas Beckas* (1986). Modernizacijos rizika yra suprantama kaip pramoninio progreso „generalizuotas produktas“. Rizika yra pagrindinis šiuolaikinės visuomenės, kuri vis mažiau tikra dėl savo ateities, bruožas. Šią riziką charakterizuoja tai, kad žinios apie ją yra vis menkesnės, o tai reiškia, kad lieka mažiau galimybių ją kontroliuoti. Taigi mintis apie ateitį užvaldo baimė ir reiškia nuolatinius bandymus apsaugoti visuomeninę santvarką nuo sunkiai apibūdinamų grėsmių. Rizika ir baimė tampa politinėmis konstrukcijomis, kurias pasitelkiant yra kuriama atsakomybė ir ieškoma „atsakingųjų“. Visa tai yra susiję su rizika tapti nusikaltimo auka¹¹ (atsispindi standartiniame respondentų apklausos klausime apie saugumo jausmą vaikščiojant vienam tamsiu paros metu savo gyvenamosios vietos apylinkėse). Globalizacijos sąlygomis, *U. Becko* žodžiais, vyksta perėjimas nuo nelygių visuomenių prie nesaugių visuomenių, skurdo bendruomenės vietą užima baimės bendruomenė.

Kita vertus, gana dažnai tenka susidurti su teiginiu, kad mūsų laikams dėl mokslo pasiekimų ir techninės pažangos yra būdingas ypač aukštas objektyvaus saugumo lygis (tiek asmeninio, tiek socialinio). Kaip nurodo *K. Krajewskis*: „Šiuolaikinės visuomenės gyvena neregėto saugumo sąlygomis bet kuriuo požiūriu. Šio saugumo lygis ir staigios mirties ar kitų nelaimingų atsitikimų rizika yra labai nedidelė, palyginti su Europos gyventojų situacija prieš tris keturis šimtus metų.“¹² Šio požiūrio šalininkai

⁹ *Sessar K.* Podstawowe założenia projektu *Insecurities in European Cities* z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miasta. In: *Krajewski K.* (Red.). *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich.* Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, p. 20.

¹⁰ *Sessar K.* Kriminalitätseinstellungen und sozialer Wandel: Gleichzeitig eine Auseinandersetzung mit Forschungen zur Verbrechensfurcht und Punitivität // *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, Heft 5, 2010, p. 373–375.

¹¹ *Hollway W., Jefferson T.* The risk society in an age of anxiety: situating fear of crime // *British Journal of Sociology*, 1997, vol. 48, p. 263; *Sessar K.* Podstawowe założenia projektu *Insecurities in European Cities* z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miasta. In: *Krajewski K.* (Red.). *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich.* Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, p. 15, 26–27.

¹² *Krajewski K.* Głos w dyskusji podczas Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Karnego (Szkłarska Poręba, 24–27 września 2008 r.). In: *Populizm penalny i jego przejawy w Polsce*, red. *Sienkiewicz Z., Kokot R.*, Wrocław: Kolonia Limited, 2009, p. 67–69.

baimių šaltiniais laiko ne tiek realias grėsmes, kiek bendrųjų kultūrų pokyčius, kurie lemia, viena vertus, bendrą asmenų dezorientaciją, kita vertus, – padidėjusį rizikos suvokimą ir sumažėjusį tolerancijos lygį visoms saugumo grėsmėms.

Saugumo jausmo požiūriu atkreiptinas dėmesys į tyrimo „*Insecurities in European Cities*“ (2002–2005) rezultatus, analizuojant penkių didžiųjų Europos miestų – Amsterdamo, Budapešto, Hamburgo, Krokuvos ir Vienos gyventojų saugumo jausmą.¹³ Šis tarptautinis lyginamasis tyrimas buvo atliktas skirtingų Europos valstybių miestuose, pasižyminčiuose skirtinga istorija, kultūra, tradicijomis. Tyrime nustatyta, kad pagal viktimizacijos būklę šie miestai yra panašūs, taip pat iš esmės išnyksta skirtumai tarp Vakarų ir Rytų Europos miestų. Nei Krokua, nei Budapeštas neišsiskiria savo viktimizacijos lygiu, palyginti su Amsterdamu, Hamburgu ar Viena, todėl negalima sakyti, kad šiems miestams yra būdingas ypatingas nusikalstamumo lygis.¹⁴

Galima pastebėti tam tikrą paradoksą, rodantį, kaip nusikalstamumo baimė nepriklauso nuo nusikalstamumo lygio. Pavyzdžiui, staigių socialinių ir politinių pokyčių, įvykusių po 1989 metų Vokietijoje kontekste, iš pradžių buvo stebimas labai žemas nusikalstamumo lygis didžiuosiuose Rytų Vokietijos miestuose, tačiau apimtuose nusikalstamumo baimės, palyginti su žymiai didesniu nusikalstamumo lygiu Vakarų Vokietijos didmiesčiuose, kuriuose vis dėlto nusikalstamumo baimės lygis buvo kur kas mažesnis. Vėliau nusikalstamumo lygiui Rytų Vokietijoje susilyginus su Vakarų Vokietijos, nusikalstamumo baimė ten sumažėjo.¹⁵

¹³ Sessar K., Stangl W., van Swaaningen R. (Hg.). Großstadtängste: Untersuchungen zu Unsicherheitsgefühlen und Sicherheitspolitiken in europäischen Kommunen. *Anxious cities. Studies on Feelings of Insecurity and Safety Policies in European Communities*. Wien, Berlin: LIT, 2007.

¹⁴ Tyrėjus šiek tiek nustebino Krokuvos pozicija – ne tik nusikalstamumo baimės, bet ir saugumo jausmo, nerimo požiūriu. Reikalas tas, kad jeigu aukštas, aukštesnis nei vakarinėje kontinento dalyje nusikalstamumo baimės lygis XX a. dešimtajame dešimtmetyje vadinamosiose pokomunistinėse valstybėse buvo akivaizdus, tai ir Budapeštui, ir Krokuvai turėtų būti būdingas aukštesnis nusikalstamumo baimės ir nesaugumo jausmo lygis. Tuo tarpu, tyrimo duomenimis, Budapeštas atsidūrė kitoje pozicijoje – arčiau Vienos, mažiausiai „bijančio“ tarp visų penkių miestų, o ne arčiau Krokuvos. Būtent Krokua pateikė savotišką nerimo kultūrą (*culture of anxiety*). Hanak G., Karazman-Morawetz I., Krajewski K. Globale Ängste, Kriminalitätsfurcht und die Unordnung der Stadt: Unsicherheit in Krakau und Wien. In: Sessar K., Stangl W., van Swaaningen R. (Hg.). Großstadtängste: Untersuchungen zu Unsicherheitsgefühlen und Sicherheitspolitiken in europäischen Kommunen. *Anxious cities. Studies on Feelings of Insecurity and Safety Policies in European Communities*. Wien, Berlin: LIT, 2007, S. 69-70; Czapska J., Krajewski K. Podsumowanie. In: Krajewski K. (Red.). *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, p. 203–204.

¹⁵ Sessar K. Podstawowe założenia projektu *Insecurities in European Cities* z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miasta. In: Krajewski K. (Red.). *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, p. 20.

„Saugumas mieste – kompleksinis klausimas. Žvelgiant siaurai, galima sakyti, kad jis tiesiogiai priklauso nuo nusikaltimų. Kuo jų mažiau – tuo saugesnė miesto visuomenė. Tačiau realus pavojus ir gyventojų saugumo jausmas gali visiškai nesutapti – gali susidaryti paradoksaliaios situacijos, kai nusikaltimų lygis yra žemas, o gyventojai vis tiek jaučiasi nesaugūs. Saugumo jausmo tema užsienyje yra atlikta nemažai tyrimų, jų metu išskirta keletas jų lemiančių veiksnių <...>. Svarbu tik priminti, kad nusikaltimai nėra vienintelis veiksnys, lemiantis, kaip (ne)saugiai jaučiasi miesto gyventojai, tačiau nusikaltimai gali būti gilesnių visuomeninių pokyčių indikatorius, rodantis, kad mieste prasidėjo socialinės dezorganizacijos procesai”.¹⁶

Atkreiptinas dėmesys, kad ir baimės sąvoka nėra vientisa. Pavyzdžiui, nedarbas kaip potenciali ar patirta situacija sukelia žmogui daugiau susirūpinimą ir abejonių. Tapimo auka rizika sukelia labiau pykčio jausmą nusikaltimų nuosavybei atveju ir baimės – smurtinių nusikaltimų atvejais. Vienatvės galimybė senatvėje pagyvenusių žmonių atveju kaip tolima perspektyva daugeliui respondentų sukelia pesimizmą ir nerimą, bet ne baimę.

Kalbant apie paradoksali nusikalstamumo baimės pobūdį šiuolaikinėje visuomenėje, literatūroje pabrėžiama, kad vis mažiau aišku, kuria apimtimi nusikalstamumo baimę lemia nusikalstamumas, kuria dalimi – šio fenomeno tyrimai, o kuria – politikų, kurie formuoja ir panaudoja jį savo tikslams, veikla. Teiginys „Didžiojoje Britanijoje nebuvo nusikalstamumo baimės, kol ji nebuvo „atrasta“ 1982 m.“ greičiausiai galėtų būti pritaikytas daugeliui šalių, tarp jų, pvz., Lenkijai. Iki 1989 m. beveik niekas, taip pat tarp kriminologų, nebuvo girdėjęs apie nusikalstamumo baimę. Tyrimų nusikalstamumo baimės tematika nebuvo ne tik dėl lėšų stokos, bet ir dėl tos priežasties, kad tuometė valdžia dėl daugelio priežasčių nebuvo suinteresuota viktimologiniais tyrimais (o juk ankstesnis nusikalstamumo baimės „atradimas“ būtų suteikęs didelių manipuliavimo šiuo reiškiniu galimybių politiniams tikslais).¹⁷

Iš pradžių nusikalstamumo baimė buvo diskurso apie nusikalstamumą, vykusio XX a. 6-ojo dešimtmečio JAV, dalis. Diskursą sukėlė nusikalstamumo didėjimas, tai rodė kriminalinė statistika ir viktimologiniai tyrimai. Liberalaus recepto esmė iš pradžių buvo pasipriešinti nusikalstamumui ir jo baimei panaikinant pagrindą, kuriuo šie reiškiniai atsiranda, t. y. naudojant socialinės politikos priemones, kovojant su skurdu, tobulinant auklėjimo sistemas, renovuojant didmiesčių centrus, gerinant gyvenimo sąlygas ir t. t. (*war of poverty*, pirmojo laipsnio prevencija). Kita

¹⁶ Pocienė A. Socialinės tvarkos ir saugumo prielaidos mieste: aplinkos kriminologijos teorijų taikymo patirtis Vakaruose ir perspektyvos Lietuvoje // Teisės problemos, 2009, Nr. 4 (66), p. 34.

¹⁷ Czapska J., Krajewski K. Podsumowanie. In: Krajewski K. (Red.). Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, p. 201.

vertus, konservatyvūs siekiai šioje srityje buvo grindžiami pirmiausia teiginiu, kad kovoti su nusikalstamumo baime reikia užkertant kelią pačiam nusikalstamumui (*war on fear of crime by war on crime*, antrojo laipsnio prevencija). Greitai paaiškėjo, kad pastaroji strategija puikiai atlieka „teisės ir tvarkos“ politikos papildomo veiksnio funkciją.

K. Sessaro teigimu, kriminologija politiškai naiviu būdu prisidėjo prie politinio nusikalstamumo baimės išnaudojimo (pvz., kartkartėmis atsirandant politinio pasaulio užsakymams JAV ir Didžiojoje Britanijoje atlikti viktimologinių tyrimų). Literatūroje aptinkama nuomonių, kad tiriant baimės reiškinių daromas „konstruktyvus“ indėlis į jo atsiradimą. Sukurdama atitinkamą terminologiją ir atlikdama ją pasitelkiančius tyrimus, kriminologija „paviešina“ baimės, nerimo definicijas tam, kad vėliau, remiantis atliktų tyrimų rezultatais, būtų galima teigti: bijokite, esate sunerimę. Ir taip sukurtas reiškinytis yra vėliau tiriamas tomis pačiomis priemonėmis. Reikalas tas, kad kriminologams derėtų atsižvelgti į jų turimą potencialą daryti įtaką savo tyrimų sferai, kad nekurtų tų kriminologinių tyrimų objektų, kuriuos vėliau nori paversti savo tyrimų objektais.¹⁸

Be to, atkreiptinas dėmesys, kad, nustatant nusikalstamumo baimę, kyla ir tam tikrų metodologinių problemų. Atliekant nusikalstamumo baimės tyrimą, respondentų saugumo jausmas paprastai tiriamas standartiniu klausimu, ar asmuo jaučiasi saugus vaikščiodamas vienas tamsiu paros metu savo gyvenamosios vietos apylinkėse arba būdamas vienas savo namuose tamsiu paros metu.¹⁹ Iš pradžių nusikalstamumo baimė JAV buvo tirta užduodant minėtąjį klausimą: ar asmuo jaučiasi saugus vaikščiodamas vienas tamsiu paros metu savo gyvenamosios vietos apylinkėse. Tačiau literatūroje pabrėžiama, kad šis standartinis klausimas nėra tiesiogiai susijęs nei su nusikalstamumu, nei su smurtu. Tai kelia klausimą, su kuo gali būti susijęs respondentų atsakymas dėl saugumo stokos. Siekiant užtikrinti patikimą atsakymą, situaciją pradėta sieti su tiesioginės viktimizacijos patirties dėl nusikalstamos veikos arba netiesioginės viktimizacijos patirties (trečiųjų asmenų, tarp jų – šeimos narių, draugų, kaimynų) buvimu. Buvo laikoma, kad šiuo aspektu egzistuoja tam tikras ryšys, atspindintis baimę. Jeigu asmuo jau yra buvęs kokio nors nusikaltimo auka, ypač smurtinio, arba yra girdėjęs apie tokį nusikaltimą, tai jis gali dėl to jaustis nesaugiai, būdamas vienas tamsiu paros metu už savo namų ribų. Šie teiginiai, deja, nepasitvirtino. Kiek kartų buvo atlikti tokie tyrimai, tiek

¹⁸ Lee M. The genesis of “fear of crime” // *Theoretical criminology*, vol. 5, 2001, p. 467–485; Sessar K. Podstawowe założenia projektu *Insecurities in European Cities* z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miasta. In: *Krajewski K.* (Red.). *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich.* Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, p. 29.

¹⁹ *Michailovič I.* Kriminalinės viktimizacijos tyrimų aktualijos // *Teisė. Mokslo darbai*, 2009, 70 t., p. 28.

kartų šie ryšiai pasirodė pernelyg menki įtikinamoms interpretacijoms daryti arba jų nebuvo iš viso. Vienintelė išimtis buvo dėl asmenų, daug kartų patyrusių viktimizaciją dėl sunkaus smurtinio nusikaltimo, bet jų retumas tik patvirtindavo neigiamą rezultatą: kiekvienoje visuomenėje asmenų, kurie bijo sunkių nusikaltimų, bet kurie nėra patyrę viktimizacijos, skaičius smarkiai viršija asmenų, tapusių nusikaltimų aukomis, skaičių.²⁰ Kalbant apie metodologines problemas, susijusias su standartiniu klausimu, tiriant nusikalstamumo baimę, pabrėžiama, kad jei klausimas būtų suformuluotas kitaip, tuomet nebūtų galimybės palyginti tyrimus su anksčiau atliktais tyrimais. Tačiau šis argumentas tik patvirtina rezultatų priklausomumą nuo taikytų metodų, šiuo atveju – nuo klausimo uždavimo būdo, ir duoda pagrindą manyti, kad kriminologija konstruoja nusikalstamumo baimės reiškinių.

Tayloras ir *Hale* tyrinėjo nusikalstamumo baimę pasitelkdami tarpusavyje susijusius komponentus: 1) nerimą (*worry*), tikimybę tapti nusikalstamos veikos auka, baimę (*fear*) tuo atveju, jei respondentas būtų paklaustas nepažįstamo asmens dėl kelio naktį, bei 2) nerimavimą (*uneasiness*), kai einant naktį gatve netoli savo gyvenamosios vietos respondentas girdi sau iš paskos kažkieno žingsnius. Autoriai priėjo prie išvados, kad ateityje tyrimai turėtų būti nukreipti į siekius išaiškinti ryšius tarp baimės ir tokių reiškinių kaip permainingos kaimynystėje, o ne stengtis surasti baimės

²⁰ 1) Britų tyrimuose standartinio klausimo ribose klausta, ar respondentai buvo pikti (*being angry*), ar bijojo (*being afraid*). Pirmoji galimybė respondentų buvo renkamasi daug dažniau, nepriklausomai nuo nusikalstamos veikos, apie kurią klausta, taip pat nuo respondento lyties ir amžiaus bei jo viktimizacijos patirties (nors specifiniai skirtumai pagal lytį ir amžių atsakant į klausimą dėl pykčio išliko). Todėl imtasi bandymų sukurti sintetinį terminą ir pasinaudota „neteisybės“ apibrėžimu (*injustice*), suprantamu kaip kažkas, ką asmuo galėjo patirti ir niekas nieko dėl šio reikalo nepadarė arba nepavyko padaryti, arba galima buvo padaryti ir dėl to buvo nukreiptas pyktis (*anger*). Subjektyviai jaučiamo silpnumo sąvoka ir pyktis, bet ne baimė atrodo čia labiausiai tinkantis terminas. 2) Taip pat galima teigti, kad nemalonus ar diskomforto jausmas, kurį sukėlė apleista miesto apylinkė, turi įtakos žmogaus jausmui būti užpultam. Galima klausiti respondento, vertinant realistiškai ir atsižvelgiant į aukštą nusikalstamumo lygį tam tikrame rajone, ar asmuo gali tapti nusikalstamos veikos auka, o tai reikštų tą, kad susiduriama su nusikalstamos veikos baime. 3) Pagaliau turint omenyje bihevioristinių nusikalstamumo baimės komponentą, susidedantį iš dviejų elementų – aktyvių apsaugos veiksnių (papildoma buto apsauga, ginklo ar šuns įgijimas ir t.t.) bei pasyvaus apsaugos elgesio (likimas vakare namuose, išėjimas iš namų tik su kitais asmenimis, tam tikrų vietų ar žmonių vengimas ir t. t.). Šiuo atveju racionaliai teigiama, kad šis elgesys nėra nusikalstamumo baimės požymis, o jos rezultatas. Gali būti ir taip, kad čia nesusiduriama net su nusikalstamumo baimės rezultatu. Elgesį, kuris išreiškia tam tikrų įvykių galimybės numatymą, galima laikyti atsargumu, kurio nepaisymas gali sukelti neigiamų padarinių kad ir teisės normų prasme dėl draudimo atsakomybės (*Sessar K. Podstawowe założenia projektu Insecurities in European Cities z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miasta. In: Krajewski K. (Red.). Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008*).

ir nusikalstamumo tiesioginio ryšio pagrindą.²¹

Kalbant apie nusikalstamumo baimės tyrimų tikslingumą pabrėžtina, kad buvo sukurti sudėtingi nusikalstamumo baimės modeliai,²² taip skatinant tolesnius tyrimus. Bet kuriuo atveju pripažįstama, kad moksliniu požiūriu šis konstruktas yra reiškinys, priklausantis nuo tyrimo metodologijos. Todėl joks nusikalstamumo baimės apibūdinimas negali būti traktuojamas kaip adekvatus arba neadekvatus, o tik naudingas arba ne.²³

3. VIKTIMIZACIJA IR ASMENS PAŽEIDŽIAMUMAS

Pažymėtina, kad tiriant Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtį ir požiūrį į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą buvo pastebėtos „kai kurios neigiamos tendencijos. Tai visų pirma pasakytina apie gyventojų saugumo jausmą. Pasirodo, kad žmonės saugiau jaučiasi apšviestoje, uždaroje patalpoje, kurioje pageidautina, kad būtų pažįstami žmonės, o atviroje erdvėje – policijos pareigūnai. Vargu ar toks psichologinis saugumo įsivaizdavimas atitinka laisvų, mobilių atviros visuomenės narių portretą. <...> Atliktas tyrimas parodė, kad į klausimą – ar saugi šiandien Lietuvos visuomenė? – Lietuvos gyventojai, tiek nukentėję, tiek nenukentėję nuo nusikaltimų, linkę atsakyti neigiamai. Manyti, kad tai išskirtinė Lietuvos situacija, neverta. Kaip parodė 1997–2000 m. Tarptautinio nusikaltimų aukų tyrimo rezultatai, su panašiomis problemomis susiduria ir kitų regionų valstybės, net ir labai išsivysčiusios.“²⁴

Atsakant į klausimą, kas labiausiai bijo nusikalstamumo, atsižvelgiama į gyventojų

²¹ Sessar K. Kriminalitätseinstellungen und sozialer Wandel: Gleichzeitig eine Auseinandersetzung mit Forschungen zur Verbrechensfurcht und Punitivität // Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform, Heft 5, 2010, p. 373–375.

²² P.vz., nusikalstamumo baimės reiškinio modelis, susidedantis iš trijų komponentų: a) emocinio komponento, kurio rodiklis yra subjektyvus saugumo ar nesaugumo jausmas, pasireiškiantis kasdieniame gyvenime, ir viktimizacijos baimė, susijusi su visomis tapimo auka galimybėmis; b) racionalaus komponento, kurio rodiklis yra nusikalstamumo raidos ir viktimizacijos tikimybės vertinimas (viktimizacijos rizika); c) bihevioristinio komponento, kurio rodiklis yra saugos priemonės, kurių individas imasi saugodamasis nuo nusikaltimo ir viktimizacijos išvengimo (*Michailovič I. Viktimologijos raida ir perspektyvos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 51–52*).

²³ Sessar K. Podstawowe założenia projektu *Insecurities in European Cities* z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miasta. In: *Krajewski K. (Red.) Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, p. 28–29, 32.*

²⁴ *Dobryninas A., Gaidys V. Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, JTVP, 2004, p. 91. Prieiga per internetą: < <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/NPLC/ivairus/lit36kn-liet.pdf> >.*

pozicijas lyties ir amžiaus požiūriu. Moterys ir vyresni žmonės dažniausiai jaučia didesnę nusikalstamumo baimę nei vyrai ir jauni žmonės. Tai labai svarbu tuo požiūriu, kad iš tikrųjų moterų ir vyresnių žmonių viktimizacijos tikimybė dažniausiai yra mažesnė, o didžiausia viktimizacijos tikimybė būdinga jauniems vyrams (vad. nusikalstamumo baimės paradoksas).²⁵ Apskritai mažiau saugios jaučiasi moterys ir vyresni žmonės. Pavyzdžiui, dienos metu saugiai jaučiasi 78% moterų, o tamsiu paros metu apšviestoje vietoje – jau 33%, o neapšviestoje vietoje – 6%.²⁶

Kalbant apie pažeidžiamumą ir lyties aspektą, vyrai yra labiau viktimizuoti nei moterys. Tačiau moterys dažniau tampa smurto šeimoje arba smurto nuo pažįstamų asmenų aukomis. Viktimologiniai tyrimai kritikuojami tuo požiūriu, kad neatspindi smurto šeimoje, seksualinio smurto prieš moteris. Taip pat mažai duomenų apie smurtą prieš vyrus, iš dalies tai paaiškinama kultūros vertybėmis (smurto kultūra ir t. t.).

Smurtas šeimoje – tai dažniausiai smurtas prieš moteris, tačiau pasitaiko moterų smurto atvejų prieš vyrus. Kai kurių autorių teigimu, smurtas moterų ir vyrų santykiuose yra simetrinis, t. y. vyrai tampa smurto aukomis lygiai taip pat dažnai, kaip ir moterys. Samprotavimuose šia tema atkreipiamas dėmesys į metodologinius aspektus. Partnerių smurto tyrimų rezultatų įvairumas (vieni tyrėjai, remdamiesi savo tyrimų rezultatais, teigia esant smurto „asimetriją“ bei kur kas didesnę vyrų agresiją moterų atžvilgiu, kiti kalba apie „simetriją“, arba vienodas vyrų ir moterų smurto proporcijas) skatina naudoti papildomus smurto tyrimo metodus, galinčius padėti palyginti rezultatus. Lenkijoje (panašiai kaip ir JAV) atlikti tyrimai parodė, kad moterų prievarta vyrų atžvilgiu egzistuoja. Atliekant tyrimus konfliktų šeimoje tema, klausiamos ir moterys, ir vyrai prisipažino, kad buvo mušami sutuoktinio; procentinė dalis vyrų, atsakiusių teigiamai, buvo šiek tiek mažesnė nei moterų.²⁷

Kalbant apie pažeidžiamumą ir lyties aspektą, atkreiptinas dėmesys į „genderinį“ požiūrį, feministinę jurisprudenciją. *Gender* – lytis kultūros požiūriu, kuri skiriasi nuo biologinės lyties (*sex*), būdas suvokti, pastebėti tam tikrus moters ir vyro bruožus bei elgesį per visuomenės ir kultūros prizmę. Genderinė teorija nesutinka su tuo,

²⁵ Sessar K. Die Angst vor dem Draußen. Über gemischte Gefühle angesichts einer unwirtlichen Welt. In: Sessar K., Stangl W., van Swaaningen R. (Hg.). Großstadtängste: Untersuchungen zu Unsicherheitsgefühlen und Sicherheitspolitiken in europäischen Kommunen. Anxious cities. Studies on Feelings of Insecurity and Safety Policies in European Communities. Wien, Berlin: LIT, 2007, p. 129–131.

²⁶ Dobryninas A., Gaidys V. Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, JTVP, 2004, p. 74–75. Prieiga per internetą: < <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/NPLC/ivairus/lit36kn-liet.pdf> >.

²⁷ Žr. plačiau: Michailovič I. Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai // Teisė. Mokslo darbai, 2012, t. 82, p. 29–30.

kad daug „vyriškų“ ir „moteriškų“ bruožų grindžiama biologiniais skirtumais, ir nurodo, kad dažnai bruožai, genetiškai priskiriami moteriai ar vyrui, turi kultūrinį pagrindą arba socialinį spaudimą.²⁸ Tarp teisininkų, prisidėjusių prie šio metodo plėtros, išsiskiria amerikietės teisininkės *Catharine MacKinnon* darbai, kurie davė impulsą tyrimams, pažymint paprastą faktą, kad „jokia moteris neturėjo įtakos kuriant teisinius institutus, kurie primetė diktatą, pagal kurį gyvena moterys ir vyrai. Į moters nuomonę ir interesus tuomet nebuvo atsižvelgta“.²⁹

Vaikai, pagyvenę žmonės ir tam tikra dalimi moterys literatūroje labiau pateikiamos kaip aukos – dėl jų patiriamos žalos, o ne dėl rizikos. Teigiama, kad žmonės, kurie nesijaučia galintys apsaugoti (negali greitai bėgti, nėra fiziškai stiprūs, negali apdrausti savo namų), bijo nusikaltimų labiau nei kiti.³⁰

Kitas požymis, pagal kurį analizuojama nusikalstamumo baimė, yra rasė / etniškumas. Nepaisant tam tikrų išimčių, tyrimai rodo, kad juodaodžiai labiau bijo nusikaltimų nei baltaodžiai. Labiausiai šiuo atveju tinka socialinio pažeidžiamumo paaiškinimas, pagal kurį tam tikros grupės (pvz., nepasiturintys, juodaodžiai) suvokia turintys didesnę kriminalinės viktimizacijos riziką ir todėl labiau bijo nusikalstamumo.³¹

Socialinio ekonominio statuso ir nusikalstamumo baimės santykis taip pat skirtingas. Nors, remiantis dauguma tyrimų, žmonės, turintys mažesnes pajamas ir prastesnį išsilavinimą, turi didesnę baimės jausmą, yra tyrimų, nenustačiusių priežastingumo tarp socialinio ekonominio statuso ir nusikalstamumo baimės arba pozityvaus santykio tarp jų.

Apibendrinant apžvelgtų nusikalstamumo baimės tyrimų rezultatus, baimės lygis ne visada tiesiogiai sutampa su nusikaltimų paplitimu bendruomenėje arba asmens atskira viktimizacijos patirtimi ar rizika.

4. NUSIKALSTAMUMO BAIMĖS PREVENCIJA PER APLINKOS DIZAINĄ IR VIETOS BENDRUOMENĖS VAIDMUO

Kokia gali būti kasdienio gyvenimo įtaka saugumo jausmo formavimui? Iš pirmo

²⁸ *Platek M.* Kryminologiczno-epistemologiczne i genderowe aspekty przestępstwa zgwalcenia // *Archiwum Kryminologii*, 2010, t. XXXII, p. 348–349.

²⁹ *MacKinnon C.* *Women's lives, men's laws*, Harvard University Press, Cambridge, Mass, 2005, p. 117.

³⁰ *Green S.* Crime, victimisation and vulnerability. In *Walklate S.* (ed.) *Handbook of Victims and Victimology*. UK: Willan Publishing, 2007, p. 107–109.

³¹ *Fisher B. S., Lab S. P.* (Eds.). *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*. Los Angeles, London, New-Delhi. Singapore, Washington DC: SAGE, 2010, p. 393.

žvilgsnio tai gali būti netinkamas klausimas, nes atrodo visiškai akivaizdu, kad už saugumą ir tvarką visuomenėje iš esmės yra atsakinga policija. Pabrėžtina, jog esminė susidomėjimo nusikalstamumo prevencija kriminologijoje priežastis buvo didėjantis įsitikinimas, kad kovojant su nusikalstamumu nei bausmių griežtinimas, nei naujų įgaliøjimų policijai suteikimas neturi aiškių rezultatų, nes nusikalstamumo raida priklauso nuo įvairių sudėtingų socialinių procesų³² (išimtis galėtų būti tam tikra policijos ir prokuratūros veikla, kovojant su organizuotu nusikalstamumu). Išėities pozicija šioje srityje JAV buvo išdaužtų langų teorija. Atsižvelgiant į išdaužtų langų teoriją tariama, jog vienas išdaužtas stiklas reiškia, kad į tokį elgesį nereaguojama ir taip yra skatinama daužyti kitus langus, lygiai taip pat ir, pvz., kabinėjimasis prie ramių pėsčiųjų bei panašus elgesys, jei jam nesipriešinama, gali tapti savotiška pavojingesnio elgesio pradžia. Reagavimas į aplinkos niokojimą turėtų neleisti plisti sunkesniems teisės pažeidimams.³³

Ar urbanistinis planavimas ir aplinkos konstravimas gali pagerinti vietos bendruomenės saugumą? Daugelis tyrimų rodo, kad taip. Atkreiptinas dėmesys į teorinę refleksiją, susijusią su nusikalstamumo prevencija per aplinkos dizainą (*Crime Prevention through Environmental Design*), pirmiausia prevencinių programų, besiremiančių šia koncepcija, paplitimą. Tarp pagrindinių šios koncepcijos populiarumo priežasčių – susidomėjimas galimybių nusikalsti sumažinimu ir (potencialios) aukos apsauga. Susidomėjimo sritimi tampa tokios problemos kaip nusikalstamumas, nusikalstamumo baimė ir gyvenimo kokybė ypač akcentuojant socialinių ryšių konstravimą.³⁴

Kalbant apie sudėtingą nusikalstamumo mieste problematiką bei esminius skirtumus tarp nusikalstamumo ir jo baimės, pabrėžtina, kad vieni iš svarbesnių šiuolaikinės statybos ir architektūros klausimų – ne tik estetika ir funkcionalumas, bet ir atitinkamas planavimas – gali prisidėti, mažinant nusikalstamumą ir jo baimę. Įdomi XXI amžiaus tendencija – šiuolaikinių technologijų panaudojimas, tobulinant nusikalstamumo prevenciją per aplinkos dizainą. Pabrėžiama, kad nėra vieno teisingo būdo kurti saugias erdves. Būtina derinti prevencinius veiksmus su vietos sąlygomis,

³² Pavyzdys galėtų būti mažėjantis natūralus gyventojų prieaugis. Viena vertus, jauni žmonės (kurių grupė labiausiai pasižymi nusikalstamu aktyvumu) pamažu tampa suaugusiais (kurių grupėje išaiškintas kriminalinis aktyvumas kur kas mažesnis); kita vertus, didelio kriminalinio aktyvumo amžiaus grupės nepapildo gausi auganti nauja karta (*Sessar K. Podstawowe założenia projektu Insecurities in European Cities z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miasta*. In: *Krajewski K.* (Red.). *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, p. 36).

³³ *Drakšienė A., Michailovič I.* Kriminologijos žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 93.

³⁴ *Czapska J.* Wstęp. In: *Czapska J.* (red.). *Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012, p. 7.

kurias reikia traktuoti kaip išimties ir nepakartojamas. XXI amžiaus pradžioje svarbu prisiminti, kad nusikalstamumo prevencijos per aplinkos dizainą strategijos – ne tik statyba, bet visų pirma kūrimas vietos bendruomenės, kuri rūpinsis savo gyvenamąja vieta. Todėl labai svarbi atrodo edukacinė veikla, ypač atsižvelgiant į jaunų žmonių edukaciją, kuriant sveikas socialines struktūras.³⁵

Paminėtinos kelios strategijos, kuriomis siekiama mažinti nusikalstamumo baimę.³⁶ Viena iš jų – informuoti visuomenę apie nusikalstamų veikų priežastis ir prevencijos metodus. Ši strategija remiasi netiesioginės viktimizacijos įtaka nusikalstamumo baimei. Aiškinant žmonėms apie jų iš esmės mažą viktimizacijos tikimybę bei aptariant žingsnius, kuriais jie galėtų apsisaugoti nuo nusikalstamų veikų ir sumažinti asmeninę baimę, galima padėti ne tik sumažinti nusikalstamumo baimę, bet ir turėti geresnį žmonių supratimą apie jų viktimizacijos riziką. Kita strategija siekia įtraukti bendruomenę į nusikalstamumo prevenciją ir į įvairias justicijos programas. Ši strategija remiasi prielaida, kad piliečiai, tiesiogiai įtraukti į justicijos sistemą, turi geresnį supratimą apie savo viktimizacijos riziką. Trečia strategija, mažinant nusikalstamumo baimę, yra susijusi su korekcijos įstaigomis, dirbančiomis su teisės pažeidėjais, prižiūrimais bendruomenėje. Remiantis šia strategija, visuomenė gali būti informuojama, kaip naudojami kriminalinės justicijos išteklių. Atsižvelgiant į žalingą „šurkštaus elgesio“ įtaką bendruomenėje, ketvirta strategija palaiko organizuotas bendruomenės pastangas, siekiant sumažinti netvarką bendruomenėje (pašalinant grafičius nuo viešų pastatų, pripažįstant netinkamais ir nugriaunant apleistus pastatus, nuvelkant apleistus automobilius, pakeičiant išdaužtus langus viešuose pastatuose) ir tokiu būdu prisidėti mažinant nusikalstamumo baimę.

Taip pat pabrėžtinai ir lokali (bendruomenės) prevencijos vaidmuo – prevencinės veiklos, kuri organizuojama tam tikroje apibrėžtoje vietovėje ir kurios pagrindiniai tikslai yra susiję su tos vietovės gyventojų (tos vietovės bendruomenės) interesais bei poreikiais nusikaltimų prevencijos srityje. Bendruomenės modelio sąvoka išpopuliarėjo XX amžiaus paskutiniais dešimtmečiais. Apibendrinant įvairius, neretai gana kontroversiškus jos apibrėžimus, galima pasakyti, kad tai – tam tikros idealios sąveikos tarp tokios vietovės gyventojų ir joje veikiančių teisėsaugos institucijų, ypač policijos modelis.³⁷

³⁵ Dukala K., Jurzak-Mączka K., Mączka J. CPTED – teoria, praktyka, skuteczność // Czapska J. (red.). Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012, p. 33, 36.

³⁶ Fisher B. S., Lab S. P. (Eds.). Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention. Los Angeles, London, New-Delhi. Singapore, Washington DC: SAGE, 2010, p. 395–396.

³⁷ Justickis V. Kriminologija. II dalis. Vilnius: MRU, 2004, p. 363–364.

Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad *community safety* ar *public safety* apibrėžimai amerikiečių literatūroje yra vartojami vietoj lokalsios (bendruomenės) nusikalstamumo prevencijos (*community crime prevention*) apibrėžimo. Taip atsitinka todėl, kad *community crime prevention* asocijuojasi pirmiausiai su grynai policinio pobūdžio uždaviniais ir taip pasunkina nusikalstamumo traktavimą kaip daug platesnio tam tikros bendruomenės socialinių problemų reiškinių dalį. Todėl *community safety* ribose mėginama imtis policijos ir bendrų – lokalsios bendruomenės ir įvairių institucijų, veikiančių jos teritorijoje, iniciatyvų.³⁸

Šia kryptimi veikia organizuojamos kaimynų stebėjimo grupės (*neighborhood watch*), atsiradusios JAV. Šios veiklos sunkumų gali atsirasti esant nepakankamai integruotai bendruomenei. Ši kryptis gali būti labai veiksminga nusikalstamumo prevencijai, tačiau iki tam tikrų ribų, nes tokiu būdu galima užkirsti kelią tik tam tikriems nusikaltimams nuosavybei (iš esmės vagystėms iš buto ir automobilių vagystėms bei vagystėms iš automobilių), nusikaltimams gyvybei ir sveikatai, seksualinio pobūdžio nusikaltimams, taip pat nusikaltimams tam tikroje vietovėje. Pabrėžiama, kad tokiu būdu galima tik „perkelti“ nusikalstamumą į kitą vietą (nusikalstamumas padaromas kitoje vietoje ar kitu laiku ir pan.). Tačiau negalima paneigti, kad lokalsios bendruomenės suaktyvėjimas pasunkina nusikaltimų darymą.

Negalima nesutikti, kad „saugumo mieste gerinimas ir miesto saugumo užtikrinimo funkcijų įgyvendinimas susiję ne tik su policijos ar savivaldybių veikla (valstybinis sektorius), bet ir piliečių, saugios kaimynystės bendruomenių ar privačių saugos struktūrų (privatus sektorius) galimybėmis, nes užtikrinti miesto saugumo vienas subjektas ar viena institucija praktiškai negali. Bet koks saugumo užtikrinimas suprantamas kaip bendras pajėgų ir priemonių panaudojimas, kurio poveikio objektas yra visi miesto gyventojai (vietos bendruomenės nariai) (...)“.³⁹

Vertinant šiuolaikinę reagavimą į nusikalstamumą, neformali socialinė kontrolė, kurią vykdo lokali bendruomenė, gali sudaryti „apsaugos lauką“ nuo gresiančio nusikalstamo elgesio. Sėkmingas tokios budrumo sistemos funkcionavimas gali priklausyti nuo šių sąlygų: a) kontaktų tarp lokalsios bendruomenės narių, kuriančių bendruomenės jausmą („mūsų“ rajonas, „mūsų“ namas it pan.) užmezgimo, b) aplinkos formavimo tokiu būdu, kad būtų įmanoma kontroliuoti vietas, kurioms labiausiai gali grėsti pavojus, c) pasirengimo bendradarbiauti su formalios kontrolės institucijomis, d) bendradarbiavimo su formalios kontrolės institucijomis taisyklių

³⁸ Community Policing in Chicago, 2003. Prieiga per internetą: <<http://www.icjia.state.il.us/public/pdf/researchreports/Community%20Policing%20in%20Chicago%20Years%208%20and%209.pdf>>, p. 49 ir kt.

³⁹ Pocienė A., Kalesnykas R., Kiškis A., Uscila R., Mališauskaitė-Simanaitienė S. Saugumo miestuose užtikrinimo problemos. Vilnius: Teisės institutas, 2010, p. 135–136.

aiškumo ir įsitikinimo dėl bendradarbiavimo būtinumo.

Įdomus amerikiečio *G. de Beckerio* požiūris. Šis autorius savo knygoje „Baimės dovana. Kaip išnaudoti pavojaus signalus, kurie apsaugo mus nuo smurto“ teigia, jog daugelis žmonių mano, kad neprivalome nieko stengtis sužinoti apie smurtą, nes tuo užsiima policija, teismai ir ekspertai. Nepaisydami to, kad smurtas liečia mus visus ir yra mūsų bendras reikalas, o kiekvienas mūsų gali smarkiai prisidėti sprendžiant šią problemą, paliekame šį svarbų uždavinį žmonėms, teigiantiems, kad smurto negalima numatyti, kad rizika tėra atsitiktinių įvykių susidėjimo rezultatas, o nerimas – neatsiejamas gyvenimo elementas. Nė vienas šių stereotipinių išaiškinimų nėra teisingas.⁴⁰ Ieškodami mus kankinančių problemų sprendimo, su viltimi žvelgiame ne tik į valdžią ir specialistus, bet ir į techniką. Tačiau ji nesuteikia mums priemonių, apsaugančių nuo smurto. Jų galima rasti kitur – tai mūsų intuicija.⁴¹ Remdamasis savo išgyvenimais ir daugelio metų darbo patirtimi, *G. de Beckeris* priėjo prie išvados, kad tikra baimė yra dovana, kuria mus apdovanojo gamta. Ji signalizuoja mums apie pavojus ir aktyvina mūsų jėgas, kurių net neįsivaizdavome. Smurtas yra kiekvienos kultūros dalis, nes yra žmogaus prigimties dalis. Žinoma, jis vaidina skirtingą vaidmenį skirtingose pasaulio dalyse. Kiekvienas žmogus gali asmeniškai prisidėti kuriant visuomenę, užtikrinančią savo nariams tiek laisvę, tiek ir saugumą.

5. IŠVADOS

Miestų gyventojų (ne)saugumo jausmas ir nusikalstamumo baimė yra reiškinys, kuriuo vis labiau domisi kriminologija ir miesto sociologija. Kriminologinių samprotavimų pagrindas šiuo atveju yra seniai pastebėtas nusikalstamumo koncentravimas miesto teritorijose. Nusikalstamumo ir smurto tyrimai miestuose lemia šių reiškinų baimės bei žmonių nerimo, dažnai tampančiu globalia baime, tyrimus.

Nusikalstamumo baimė turėtų būti traktuojama kaip platesnio netikrumo ir nesaugumo reiškinio, susijusio su gyvenimu miesto sąlygomis, dalis. Nusikalstamumo baimė vis dažniau suvokiama plačiuoju kontekstu, nes nusikalstamos veikos, kurios yra nesaugumo priežastis, nebepaiškina šio reiškinio.

Atsižvelgiant į neigiamus socialinius nusikalstamumo baimės padarinius, verta susimąstyti, ką gali ir privalo padaryti valstybė, jos institucijos, nevyriausybinės organizacijos bei piliečiai, siekdami užkirsti kelią šiai situacijai. Kokie veiksmai padės

⁴⁰ *Becker G. de.* Dar strachu. Jak wykorzystać sygnały o zagrożeniu, które ostrzegają nas przed przemocą i zapewniają przeżycie. Poznań: Media Rodzina of Poznań, 1998, p. 23.

⁴¹ Ten pat, p. 24.

sėkmingai sumažinti nusikalstamumo baimę? Visų pirma jie turi būti ilgalaikiai ir kompleksiniai. Reikia atsakyti į klausimą, ar valstybei labiau „apsimoka“ manipuluoti nesaugumo jausmu ir valdyti bijančius žmones, ar turėti atsakingus ir laisvus piliečius. Daugelyje valstybių atliekama kompleksinė prevencinė veikla, vykdomos programos, siekiant sumažinti nusikalstamumo baimę, imamasi veiksmų, kad žiniasklaida atsakingiau informuotų apie nusikalstamas veikas.

LITERATŪRA

1. *Bannenberg B.* Städtebau und Kriminalprävention // Kriminalpolitik und ihre wissenschaftlichen Grundlagen. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2006, p. 775–790.
2. *Becker G. de.* Dar strachu. Jak wykorzystywać sygnały o zagrożeniu, które ostrzegają nas przed przemocą i zapewniają przeżycie. Poznań: Media Rodzina of Poznań, 1998.
3. Community Policing in Chicago, 2003. Prieiga per internetą: < <http://www.icjia.state.il.us/public/pdf/researchreports/Community%20Policing%20in%20Chicago%20Years%208%20and%209.pdf> >.
4. *Czapska J., Krajewski K.* Podsumowanie. In: Krajewski K. (Red.). Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, p. 201–211.
5. *Czapska J.* Wstęp. In: *Czapska J.* (red.). Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.
6. *Dobrynina M.* Nusikalstimų baimės konstravimas žiniasklaidoje // Teisės problemos, 2008, Nr. 3 (61), p. 83–111. Prieiga per internetą: < http://www.teise.org/docs/empty/Margarita2008_3_61.pdf >.
7. *Dobryninas A., Gaidys V.* Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, JTVP, 2004. Prieiga per internetą: < <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/NPLC/ivairus/lit36kn-liet.pdf> >.
8. *Drakšienė A., Michailovič I.* Kriminologijos žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2008.
9. *Dukała K., Jurzak-Mączka K., Mączka J.* CPTED – teoria, praktyka, skuteczność. In: *Czapska J.* (red.). Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012, p. 33, 36.
10. *Fisher B. S., Lab S. P.* (Eds.). Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention. Los Angeles, London, New-Delhi. Singapore, Washington DC: SAGE, 2010.
11. *Green S.* Crime, victimisation and vulnerability. In: *Walklate S.* (Ed.) Handbook of Victims and Victimology. UK: Willan Publishing, 2007, p. 91–117.

12. Hanak G., Karazman-Morawetz I., Krajewski K. Globale Ängste, Kriminalitätsfurcht und die Unordnung der Stadt: Unsicherheit in Krakau und Wien. In: Sessar K., Stangl W., van Swaaningen R. (Hg.). Großstädtängste: Untersuchungen zu Unsicherheitsgefühlen und Sicherheitspolitiken in europäischen Kommunen. Anxious cities. Studies on Feelings of Insecurity and Safety Policies in European Communities. Wien, Berlin: LIT, 2007, p. 69–98.
13. Hollway W., Jefferson T. The risk society in an age of anxiety: situating fear of crime // British Journal of Sociology, 1997, vol. 48.
14. Justickis V. Kriminologija. II dalis. Vilnius: MRU, 2004.
15. Krajewski K. Głos w dyskusji podczas Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Prawa Karnego (Szkłarska Poręba, 24–27 września 2008 r.). In: Populizm penalny i jego przejawy w Polsce, red. Sienkiewicz Z., Kokot R., Wrocław: Kolonia Limited, 2009, p. 67–69.
16. MacKinnon C. Women's lives, men's laws, Harvard University Press, Cambridge, Mass, 2005.
17. Michailovič I. Niektóre zagadnienia problematyki poczucia bezpieczeństwa i strachu przed przestępczością. In: Państwo Prawa i Prawo Karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla. Tom II, Red. Kardas P., Sroka T., Wróbel W., Warszawa: LEX a Wolters Kluwer business, 2012, p. 1431–1445.
18. Michailovič I. Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai // Teisė. Mokslo darbai, 2012, t. 82, p. 26–40.
19. Michailovič I. Kriminalinės viktimizacijos tyrimų aktualijos // Teisė. Mokslo darbai, 2009, 70 t., p. 20–35.
20. Michailovič I. Viktimologijos raida ir perspektyvos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
21. Płatek M. Kryminologiczno-epistemologiczne i genderowe aspekty przestępstwa zgwałcenia // Archiwum Kryminologii, 2010, t. XXXII, p. 345–378.
22. Pocienė A. Socialinės tvarkos ir saugumo prielaidos mieste: aplinkos kriminologijos teorijų taikymo patirtis Vakaruose ir perspektyvos Lietuvoje // Teisės problemos, 2009, Nr. 4 (66), p. 31–69. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/docs/empty/ausra09.pdf>>.
23. Pocienė A., Kalesnykas R., Kiškis A., Uscila R., Mališauskaitė-Simanaitienė S. Saugumo miestuose užtikrinimo problemos. Vilnius: Teisės institutas, 2010.
24. Sessar K. Die Angst vor dem Draußen. Über gemischte Gefühle angesichts einer unwirtlichen Welt. In: Sessar K., Stangl W., van Swaaningen R. (Hg.). Großstädtängste: Untersuchungen zu Unsicherheitsgefühlen und Sicherheitspolitiken in europäischen Kommunen. Anxious cities. Studies on Feelings of Insecurity and Safety Policies in European Communities. Wien, Berlin: LIT, 2007, p. 127–154.

25. *Sessar K.* Kriminalitätseinstellungen und sozialer Wandel: Gleichzeitig eine Auseinandersetzung mit Forschungen zur Verbrechensfurcht und Punitivität // Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform, Heft 5, 2010, p. 361–381.
26. *Sessar K.* Kriminalitätseinstellungen: Von der Furcht zur Angst? In *Kriminologie an der Schwelle zum 21. Jahrhundert*. Berlin, New York, 1998.
27. *Sessar K.* Podstawowe założenia projektu Insecurities in European Cities z punktu widzenia kryminologii oraz socjologii miasta. In: *Krajewski K.* (Red.). *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008, p. 13–45.
28. *Shoham Sh. G., Knepper P., Kett M.* (Eds.). *International handbook of victimology*. Boca Raton, London, New York: CRC Press, 2010.
29. *Szafrańska M.* *Polityczna instrumentalizacja strachu przed przestępczością*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010.

Dr. Ilona MICHAILOVIČ

Vilnius University

Law Institute

PROBLEMS OF THE FEAR OF CRIME IN THE MODERN URBAN SOCIETY

Summary

The article deals with the problems of the fear of crime in the modern urban society. Various types of insecurities present in big cities have increasingly become a theme of research in criminology and urban sociology. The starting point is the long established pattern of concentration of high levels of crime in urban centres. Research evidence also points to a spatially diverse patterns of crime within cities. The level of fear cannot be explained by the real threats resulting from crime. Therefore, the question arise as to whether fear of crime is not an element of the broader social concerns and anxieties? Thus, the phenomenon of the fear of crime was placed within a broader discourse about the risk in postmodern societies.

In criminology it is widely assumed, that there is a direct relationship between the level of urbanization and crime. Two factors explain this phenomenon. First of all, cities, especially big cities, are perceived as crime-prone social and physical milieus. A city is a very unique type of social structure which can lead to the creation of social disorder. Secondly, urban centres are not only social structures that generate crime but also a type of social structure that impedes effective functioning of social control.

The object of interest in the article was the socio-spatial aspect of the phenomenon of fear of crime. Specifically, the research focused on the urban aspect of insecurity, including the phenomenon of the fear of crime as a result of crime itself as well as different kinds of incivility. Victimization risk may cause fear of crime, which may be explained, for example, through the social control perspective at the level of social groups, stating that this fear is the result of the community feeling, informal control disintegration in the closest environment.

Among the most important reasons for the popularization of the crime prevention through environmental design are the growth of interest in the reduction of crime-inducing opportunities and the (potential) protection of a victim. This tendency leads to an increase in the importance of urban planning, implementation of revitalization programmes, as well as the application of new technologies in crime prevention. In addition to the physical aspect of the environment, more and more, these programmes include socio-economic and demographic aspects as well as an active participation of local communities. The rationality of prevention activities is reinforced by the efforts to create evidence-based crime policy.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2012 m. liepos 12 d.